

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИМОГИ ШВИДКОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОБСТАВИН,
ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

**ENSURING THE REQUIREMENT OF RAPID INVESTIGATION
OF CIRCUMSTANCES, WHICH ARE SUBJECT TO PROOF
IN CRIMINAL PROCEEDINGS**

У статті здійснено аналіз кримінального процесуального законодавства щодо забезпечення вимоги швидкості розслідування шляхом дотримання його строків та оперативного встановлення обставин, як підлягають доказуванню. Досліджено поняття забезпечення швидкості досудового розслідування з точки зору засад кримінального провадження. Здійснено визначення швидкості як якісної характеристики досудового розслідування, що передбачає своєчасне, невідкладне виконання слідчим усіх необхідних процесуальних дій з метою доказування обставин кримінального правопорушення та досягнення завдань кримінального провадження. Автор зазначив, що поняття швидкості та її вплив на досягнення мети кримінального провадження залишається актуальним, адже встановлено прямиий зв'язок між швидкістю, яка є рушійною силою діяльності органу досудового розслідування з його повнотою та безпосередністю. Крім того, швидке розслідування кримінального провадження дозволяє досягти оптимального балансу між встановленням істини та забезпеченням гарантій реалізації прав та законних інтересів особи. Встановлено, що специфіка кримінальної процесуальної діяльності пов'язана з необхідністю оперативного збору та дослідження доказів, що обумовлено обов'язком слідчого всебічно, повно та неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, та якраз і свідчить про забезпечення вимоги швидкого розслідування як завдання кримінального провадження. Залежно від місця та ролі у механізмі кримінального процесуального регулювання діяльності слідчого щодо забезпечення швидкості досудового розслідування автор виділив внутрішню та зовнішню форми забезпечення. До внутрішньої форми забезпечення швидкості розслідування слід віднести питання, пов'язані з кримінально-процесуальною формою та організаційною складовою діяльності слідчого, а саме процедурні та функціонально-правові аспекти. До зовнішньої форми забезпечення доцільно віднести питання взаємодії слідчого з іншими учасниками кримінального судочинства, а також використання слідчим доступних правових засобів, що сприяють вирішенню покладених на нього завдань.

Ключові слова: досудове розслідування, забезпечення швидкості, завдання кримінального провадження, доказування, засади кримінального провадження.

The article analyzes the criminal procedural legislation on ensuring the speed of the investigation by compliance with its terms and prompt establishment of the circumstances, as subject to proof. The concept of ensuring the speed of pre-trial investigation in terms of criminal proceedings is investigated. The speed was determined as a qualitative characteristic of pre-trial investigation, which provides for timely, urgent implementation by the investigators of all necessary procedural actions in order to prove the circumstances of the criminal offense and to achieve the tasks of criminal proceedings. The author noted that the concept of speed and its impact on the achievement of the purpose of criminal proceedings remains relevant, since there is a direct link between the speed, which is the driving force of the activity of the pre-trial investigation body with its completeness and immediacy. In addition, the rapid investigation of criminal proceedings allows to achieve

the optimal balance between establishing the truth and ensuring guarantees of the exercise of the rights and legitimate interests of the person. It is established that the specificity of criminal procedural activity is related to the need for prompt collection and investigation of evidence, which is conditioned by the obligation of the investigator comprehensively, fully and impartially to investigate the circumstances of the criminal proceedings, which is just indicative of ensuring the requirements of a quick investigation as a task of criminal proceedings. Depending on the place and role in the mechanism of criminal procedural regulation of the investigator's activity to ensure the speed of pre-trial investigation, the author identified internal and external forms of security. The internal form of ensuring the speed of the investigation should include issues related to the criminal procedural form and organizational component of the investigator, namely procedural and functional aspects. It is advisable to attribute the external form of providing the issue of regulating the interaction of the investigator with other participants in criminal proceedings, as well as the use of legal means that contribute to the solution of the tasks assigned to it.

Key words: *pre-trial investigation, ensuring speed of investigation, tasks of criminal proceedings, proving, principles of criminal proceedings.*

Актуальність теми. Належна побудова та функціонування системи кримінального процесу, нормативне регулювання ним правовідносин між учасниками провадження неможливе без чіткого визначення призначення, мети, завдань і засад, відповідно до яких дана система має діяти. Вказані категорії є свого роду системою координат для правозастосовника при здійсненні кримінального провадження. Крім того, розглянуті положення визначають загальну концепцію вдосконалення існуючих і введення нових імперативних норм, і одночасно виступають як запобіжник для кримінального процесуального законодавства від марних, часом навіть шкідливих нововведень.

Норми, що закріплені у конкретний історичний період як основоположні у кримінальному процесуальному законі, дають можливість судити про ставлення законодавця до державних та суспільних інтересів під час розслідування кримінальних правопорушень, судовому розгляду, а також щодо дотримання прав осіб, залучених до участі у кримінальному процесі. Відповідно, зміна пріоритетів державної політики у сфері кримінального судочинства неодмінно позначається на кримінальному процесуальному законодавстві шляхом внесення відповідних змін до його норм, насамперед тих, що регулюють мету, завдання, призначення та засади кримінального процесу.

Початок досудового розслідування, як один з етапів цієї стадії обмежений у часі та, відповідно до статті 214 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) здійснюється невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення слідчим, дізнавачем, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [1].

Однак, існує практика нівелювання встановленої КПК вимоги щодо невідкладності внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та початку досудового розслідування, шляхом направлення таких матеріалів для додаткової перевірки до інших служб Національної поліції України, що прямо впливає на забезпечення швидкого розслідування та притягнення винуватого до відповідальності. Результатом є сповільнення розслідування, втрата можливості оперативного встановлення обставин, як підлягають доказуванню, та, відповідно, зниження ефективності боротьби з кримінальними правопорушеннями.

Стан дослідження. Вивченням питань забезпечення вимоги швидкого дослідження обставин, які підлягають доказуванню та значення швидкості для досудового розслідування загалом займалися такі відомі науковці, як Ю. І. Азаров, І. В. Басиста, О. А. Вакулік, В. І. Галаган, І. В. Гловюк, Ю. М. Groшевий, О. В. Капліна, Л. М. Лобойко, Є. Д. Лук'яничков, Д. П. Письменний, М. А. Погорецький, С. М. Стахівський, А. В. Столітній, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова, В. І. Фаринник, С. С. Чернявський, І. В. Чурікова, В. Ю. Шепітько, М. Є. Шумило, О. Г. Яновська та інші.

Мета статті полягає у науковому обґрунтуванні значення вимоги швидкості для встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення, а також її оцінці з точки зору загальних засад кримінального провадження.

Результати. Розглядаючи питання кримінальної процесуальної політики та впливу зміни її курсу на основні положення законодавства, вважаємо за необхідне згадати американського вченого Г. Пакера, який у своїй статті «Дві моделі кримінального процесу» виділив і описав відповідно дві можливі моделі кримінальної процесуальної політики. Перша з них, яку вчений позначив як модель «належної правової процедури», характеризується пріоритетом дотримання прав та інтересів

осіб, які піддаються кримінальному переслідуванню, друга модель «контролю над злочинністю», навпаки, ґрунтується на першості боротьби зі злочинністю та захисту інтересів суспільства та осіб від протиправних дій [2, с. 117–122]. Аналізуючи вищевказані моделі Г. Пакер дійшов висновку, що жодна з цих конкуруючих одна з одною моделей не можуть бути повністю домінуючою, лише їх постійна взаємодія може дозволити досягти збалансованого стану кримінального судочинства.

З урахуванням викладеної класифікації можна стверджувати, що наразі «маятник» вітчизняної кримінальної процесуальної науки перемістився від стану «контролю над злочинністю» у бік «належної правової процедури», іншими словами, від карального до охоронного типу кримінального процесу.

Особливе значення для швидкого розслідування має правильне встановлення предмету доказування, меж кримінального провадження, а також цілеспрямованість та плановість дій слідчого, прокурора щодо вибору необхідних слідчих (розшукових) дій та тактичних комбінацій.

Відповідно до статті 91 КПК доказуванню підлягають наступні обставини: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; 4) розмір процесуальних витрат; 5) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого; 6) обставини, які обтяжують або пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність, або є підставою закриття кримінального провадження; 7) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; 8) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно були отримані внаслідок вчинення кримінального правопорушення, або використовувалися з метою вчинення останнього; 9) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру та спеціальної конфіскації [1].

Аналіз думок вітчизняних вчених і дослідників показує, що вимозі швидкості давалися різні оцінки з точки зору загальних засад кримінального процесу. Так, ряд вчених визначили, що швидкість досудового розслідування тісно пов'язана з принципом всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин, які підлягають доказуванню, адже тільки у результаті своєчасного проведення необхідних процесуальних і оперативно-розшукових дій можна відшукати, зібрати та оцінити докази, що мають значення для кримінального провадження. З іншого боку, вимога швидкості разом з вимогами повноти та неупередженості є проявами засади публічності та повинна не перешкоджати всебічному й об'єктивному розслідуванню й засаді забезпечення права на захист.

У той час як засади кримінального процесу серед аналізованих понять перебувають у свого роду «термінологічній автономії» і їх система є відносно самостійною областю вивчення, при спробі диференціації понять «призначення», «мети», «завдання» кримінального процесу дослідник неминуче зіткнеться з великою різноманітністю думок з даної проблеми як щодо їх значення, так і з приводу їх взаємозв'язків.

Вважаємо, що в першу чергу це обумовлено схожими лексичними значеннями слів, що розглядаються. Так, в тлумачних словниках можна зустріти, що слова «призначення», «мета», «завдання» прямо зазначені як синоніми. Загальне значення слів, що розглядаються, можна визначити як «те, заради чого» або, з точки зору кримінальної процесуальної діяльності «те, що їм необхідно здійснити і вимагає виконання її учасниками».

Так, Климкевич Р. висловила думку про те, що мета кримінального процесу є метою самого провадження, а завдання процесу – завданнями, що вирішуються кримінальним судочинством як галуззю державної діяльності. Досягнення мети кримінального процесу в переважній більшості проваджень забезпечить виконання завдань кримінального судочинства [3, с. 137–139]. Протилежної позиції щодо співвідношення понять «мети» і «завдання» дотримувався Вапнярчук В., з погляду якого вирішення завдань, що стоять перед кримінальним судочинством, обумовлює досягнення його мети. У цьому випадку завдання формулюються з мети, якій вони служать [4, с. 216–224].

Органи досудового розслідування в досягненні поставленої перед ними мети щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [1], повинні орієнтуватися на вирішення завдань, які визначені КПК (захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень; охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду) [1].

Не диференціюючи завдання кримінального судочинства залежно від ролі та функцій його учасників вважаємо, що швидке, повне та неупереджене розслідування обставин кримінального правопорушення є завданням перш за все стадії досудового розслідування та є найбільш продуктивним. З цієї позицією погоджується значна частина слідчих і керівників органів досудового розслідування.

Торкаючись теми засад у контексті їх співвідношення з метою та завданнями кримінального судочинства і, зокрема, з вимогою швидкості варто відзначити, що зазначена тема є однією з найбільш дискусійною в науці кримінального процесу. При аналізі системи засад кримінального судочинства, її окремих елементів, неминуче доводиться стикатися з широким плюралізмом думок щодо всіх аспектів аналізованої сфери – поняття та структурної побудови системи засад, питань нормативного регулювання тощо.

До питання співвідношення мети, завдань і засад кримінального процесу зауважимо, що засади, з одного боку, покликані обмежити правозастосовника від спроб використання найефективніших, але найменш законних засобів, що є у його розпорядженні. У цьому розумінні мета і засади утворюють систему, визначену в теорії держави та права як «система стримувань і противаг». Засади кримінального процесу є стримуючими чинниками, гарантією від зловживань із боку органів, що здійснюють кримінальне переслідування. Саме засади кримінального процесу служать орієнтиром, що встановлює рамки правового поля, в межах яких можливе застосування примусу, обмеження конституційних прав громадян.

Ще однією засадою кримінального процесу, що має прямий зв'язок із реалізацією вимоги швидкого дослідження обставин кримінального правопорушення, є засада «розумності строків».

Так, на думку Кубаревої О. розумність строків кримінального судочинства є не тільки гарантією швидкого досягнення мети кримінального провадження, а й необхідною умовою для здійснення справедливого кримінального провадження [5, с. 71–74]. Розумність строків вимагає від правозастосовника не тільки негайного виконання необхідних заходів, скільки їх виконання в такій строк, щоб з одного боку, розслідування було швидким, а з іншого – повним і неупередженим.

У свою чергу, Кушнерьов В. та Татаров О. підкреслюють, що категорію «розумність строків» доцільно розглядати як ширше явище, ніж просто якийсь період часу. Швидкість кримінального судочинства, безсумнівно, відіграє важливу роль у підвищенні ефективності кримінального процесу загалом, але є лише засобом забезпечення розумності строків кримінального процесу [6, с. 112–114].

Вимога дотримання розумності строків провадження, так само як і вимога швидкості й оперативності розслідування, не може бути самостійною засадою, адже за своєю суттю є елементом засади публічності у кримінальному провадженні. Також розумність строків кримінального судочинства відображає якісну, а не кількісну характеристику провадження.

В актах міжнародного права під «розумним строком» розуміється як його кількісна складова – загальна тривалість досудового розслідування, так і якісна – ефективність дій суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження і, крім того, аксіологічна – спокій і душевна рівновага особи, залученої у процес досудового розслідування, його почуття безпеки, що виключає наявність тривожного стану як психотравмуючого фактора [6, с. 157–162].

Адаптуючи міжнародні стандарти розумності строку до вітчизняного кримінального процесу, встановлено наступні критерії для визначення розумності строків кримінального провадження: складність кримінального провадження, що визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачених та кримінальних правопорушень, обсягу та специфіки процесуальних дій; поведінка учасників кримінального провадження; спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень [1].

Таким чином, з вищевикладеного можна зробити висновок, що поняття «здійснення кримінального провадження у розумні строки» включає більш широкий діапазон регульованих сторін процесуальної діяльності, ніж поняття «швидкість розслідування», і зумовлює не тільки тимчасові межі кримінального провадження, але й якісні характеристики, у тому числі достатність та ефективність дій учасників кримінального провадження з боку обвинувачення щодо встановлення обставин, які підлягають доказуванню.

Зважаючи на викладене видається досить справедливим розглядати засаду здійснення кримінального провадження у розумні строки як одну з форм нормативного вираження вимоги швидкості, в сукупності з повнотою та безпосередністю дослідження обставин кримінального правопорушення.

Іншими словами, під час досудового розслідування слідчий повинен особисто досліджувати обставини кримінального правопорушення, детально збирати всю інформацію незалежно від того, чи викриває вона, чи виправдовує підозрюваного, а не «просіювати» її крізь «обвинувальне

сито», і відповідно до зібраних доказів приймати законне рішення за підсумками проведеного розслідування. Але це можливе лише за допомогою встановлення істини.

Для подальшого розгляду категорії швидкості досудового розслідування варто розглянути значення поняття «забезпечення», за допомогою якої здійснюється перехід зазначеної категорії з теоретичної площини у практичну, пов'язану з безпосереднім правозастосуванням норм кримінального процесуального закону.

У широкому значенні «забезпечення» – це дія, що полягає у постачанні чогось у достатній кількості, задоволенні кого-, що-небудь у якихось потребах [7]. Термін «забезпечення» знаходить широке застосування у різних галузях людської діяльності. Так, з позиції економічної теорії забезпечення – це сукупність заходів і засобів, створення умов, що сприяють нормальному перебігу економічних процесів, реалізації намічених планів, програм, проєктів, підтримці стабільного функціонування економічної системи та її об'єктів, запобіганню збоїв, порушень законів. У технологічних галузях використовується такий термін, як «забезпечення якості», що розуміється як сукупність планованих систематичних заходів, необхідних для створення впевненості у тому, що продукція задовольняє встановленим вимогам якості [7].

З позиції теорії права категорія «правове забезпечення» розглядається як науково обґрунтована, послідовна система правових та інших засобів, за допомогою яких громадянське суспільство і держава здійснюють вплив на суспільні відносини, виходячи з черговості завдань, що виникають перед суспільством, і цілей, які вони переслідують [8, с. 152–159]. З вищевведених визначень можна назвати такі універсальні сутнісні ознаки поняття «забезпечення»: 1) цілепрямована діяльність, що є сукупністю заходів і засобів; 2) як об'єкт даної діяльності в залежності від сфери суспільних відносин можуть виступати різні системи, організації та інститути; 3) метою даної діяльності є створення умов для стабільного та ефективного функціонування об'єкта впливу, а результатом – досягнення зазначеної мети.

Розглядаючи з цієї позиції кримінальну процесуальну діяльність органу досудового розслідування щодо забезпечення швидкості розслідування, вважаємо можливим виділити в залежності від місця та ролі в механізмі кримінального процесуального регулювання внутрішню та зовнішню форми забезпечення.

До внутрішньої форми забезпечення швидкості розслідування слід віднести питання, пов'язані з кримінально процесуальною формою та організаційною складовою діяльності слідчого, а саме процедурні та функціонально-правові аспекти.

До зовнішньої форми забезпечення доцільно віднести питання регулювання кримінальних процесуальних відносин слідчого з іншими учасниками кримінального процесу, а також використання слідчим при вирішенні покладених на нього завдань процесуально-правових засобів.

Висновки. Таким чином, зрозуміло, що вимога швидкості розслідування певним чином урегульовує темп та строки кримінального провадження. Визначення її як якісної характеристики досудового розслідування забезпечує своєчасне, невідкладне виконання слідчим усіх процесуальних дій щодо встановлення обставин, які підлягають доказуванню та якнайшвидшого прийняття законного й обґрунтованого підсумкового рішення у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text>
2. Packer H. L. Two Models of the Criminal Process // University of Pennsylvania Law Review. Vol. 113. November 1964. № 1. P. 117-122.
3. Климкевич Р. Поняття та стандарти гармонізації кримінальнопроцесуального законодавства країн-членів ЄС. Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи : збірник наукових праць за матеріалами XVI міжнародної студентської-аспірантської наукової конференції, 21–22 квітня 2017 р. Львів, 2017. С. 137–139.
4. Вапнярчук В. В. Щодо поняття кримінального процесу та його внутрішньої структури. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 4(75). С. 216–224.
5. Кубарєва О. В. Удосконалення реалізації засади розумних строків під час судового розгляду кримінального провадження. Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 2 трав. 2024 р.). Київ : НАВС, 2024. С. 71–74.
6. Кушнерьов В.М. Розумність строків як загальна засада кримінального провадження: дис. ... доктор філософії: спеціальність 081 «Право». Київ, 2021. 246 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005.
8. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. – К.: Ваіте, 2015. – 392 с.